

***Herminium monorchis* (L.) R. Br. na Pomorzu Gdańskim**

***Herminium monorchis* (L.) R. Br. in the Pomorze Gdańskie region**

TOMASZ S. OLSZEWSKI

T. S. Olszewski, Katedra Taksonomii Roślin i Ochrony Przyrody, Uniwersytet Gdański,
Al. Legionów 9, 80-441 Gdańsk, e-mail: tso@univ.gda.pl

ABSTRACT: The distribution of *Herminium monorchis* in the Pomorze Gdańskie region is described. The only locality within the region has not been confirmed. The species is regionally extinct (RE).

KEY WORDS: *Herminium monorchis*, regionally extinct species, the Pomorze Gdańskie region

Miodokwiat krzyżowy *Herminium monorchis* (L.) R.Br. (Orchidaceae) to niepozorny storczyk o żółtozielonych kwiatach, będący jedną z najrzadszych roślin występujących w naszym kraju. Gatunek ten rośnie na łąkach, torfowiskach, murawach, trawiastych zboczach, na glebach o odczynie obojętnym lub lekko zasadowym, często nawapiennych (Raciborski 1919; Pałczyński 1963; Sokołowski 1988; Szlachetko, Skakuj 1996; Buttler 2000).

Herminium monorchis występuje w Europie, z wyłączeniem północnej, południowo-zachodniej i południowej części kontynentu, oraz w znacznej części Azji (południowa Syberia, Chiny, Japonia, Himalaje, Kaukaz) (Meusel i in. 1965; Hultén, Fries 1986a, b). W Polsce miodokwiat krzyżowy był notowany na 18 niżowych stanowiskach, z czego 17 uważa się za historyczne. Jedyne aktualne stanowisko zlokalizowane jest w północno-wschodniej Polsce – w dolinie Rospudy (Adamowski 2001; Zajac, Zajac 2001).

Storczyk ten w skali kraju zaliczany jest do roślin krytycznie zagrożonych (CR) (Adamowski 2001) bądź wymierających (E) (Zarzycki, Szelağ 2006). Na Pomorzu Zachodnim ma on status gatunku wymarłego (Ex) (Żukowski, Jackowiak 1995), a na Pomorzu Gdańskim regionalnie wymarłego (RE) (Markowski, Buliński 2004). Objęty jest on ścisłą ochroną gatunkową (por. Rozporządzenie... 2004).

OLSZEWSKI T. S. 2010. *Herminium monorchis* (L.) R.Br. na Pomorzu Gdańskim. – Acta Bot. Cassub. 7-9: 209-213.

Celem opracowania było poznanie rozmieszczenia i weryfikacja kategorii zagrożenia *Herminium monorchis* na Pomorzu Gdańskim. Zostało ono wykonane w ramach prac nad krytyczną listą roślin naczyniowych Pomorza Gdańskiego i uaktualnioną wersją czerwonej listy regionu.

1. Materiał i metody

Materiał do badań nad rozmieszczeniem na Pomorzu Gdańskim stanowiły dane literaturowe z okresu 1847-2001 oraz wyniki własnych badań terenowych przeprowadzonych w 2008 r. Granice Pomorza Gdańskiego przyjęto za Markowskim i Bulińskim (2004).

Na podstawie zebranych informacji sporządzono wykaz stanowisk, z lokalizacją w sieci kwadratów ATPOL (por. Zajac 1978), w postaci uszczegółowionej, tj. w kwadratach niższego rzędu o boku 5 km (por. Markowski, Buliński 2004).

W przypadku stanowisk o słabo sprecyzowanej lokalizacji podano dwa sąsiednie kwadraty ATPOL jako możliwy obszar występowania. W przypadku dawnych, niemieckich nazw geograficznych, dla których nie udało się ustalić obecnego polskiego odpowiednika, podano ich oryginalną pisownię. Jednocześnie w nawiasie kwadratowym zamieszczono dodatkową informację o położeniu takiego stanowiska. W pracy przyjęto następujące skróty: jez. – jezioro, k. – koło, m. – miejscowość, niem. – język niemiecki. Na podstawie zebranych informacji sporządzono mapę rozmieszczenia *Herminium monorchis* na Pomorzu Gdańskim i w jego bezpośrednim sąsiedztwie w siatce kwadratów ATPOL.

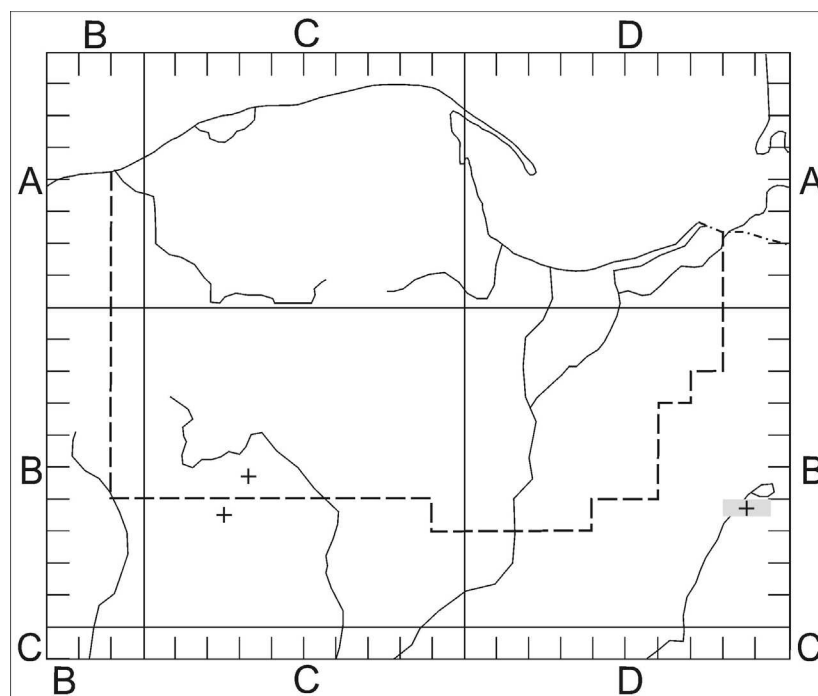
2. Wyniki

Wykaz stanowisk

CB53a – niem. Hohenkamp [okolice leśniczówki Wolność, między południowo-zachodnim brzegiem Jez. Charzykowskiego, a drogą 212 (Chojnice – Bytów)] (Haub 1847; Haub za Praetoriusem 1889; Haub 1847 za Abromeitem i in. 1940); w latach 1863-1865 nie odnotowano (Lucas 1866); stanowisko historyczne (Zajac, Zajac 2001); w 2008 r. nie odnotowano i uznano za stanowisko historyczne (T. S. Olszewski 2008, mat. niepubl.) (ryc. 1).

3. Podsumowanie wyników i wnioski

Na obszarze Pomorza Gdańskiego notowano jedno stanowisko *Herminium monorchis*, zlokalizowane w okolicy leśniczówki Wolność, na południowo-zachodnim brzegu Jez. Charzykowskiego, kilka kilometrów na północny wschód od Chojnic. Stanowisko to podane zostało przez Hauba (1847). Już w XIX w. ist-

Ryc. 1. Rozmieszczenie *Herminium monorchis* na Pomorzu Gdańskim.
 Fig. 1. Distribution of *Herminium monorchis* in the Pomorze Gdańskie region.

niała wątpliwość co do jego aktualności. Podczas wieloletnich badań florystycznych prowadzonych w okolicach Chojnic przez Lucasa (1866) i Praetoriusa (1889) nie odnotowano obecności *Herminium monorchis*, a jego występowanie w tym rejonie podawano wyłącznie za pracą Hauba (1847). Brak także późniejszych notowań (por. Abromeit i in. 1940). Czas zaniku gatunku na stanowisku jest przypuszczalnie podobny jak w przypadku innych miejsc występowania w Polsce północno-zachodniej, tj. w drugiej połowie XIX w. i początku wieku XX.

Na terenach sąsiednich *Herminium monorchis* odnotowano także z okolic Człuchowa (kwadrat CB62) i Ostródy (nad Jez. Drweckim) (DB68a/b/DB69a) (Haub 1847; Lucas 1860; Müller 1904; Kuhnert 1866 za Abromeitem i in. 1940) (por. ryc. 1). Wszystkie te stanowiska mają obecnie charakter historyczny (Zajac, Zajac 2001). Dalej na zachód na Pomorzu podawany był także z Wolina: z okolic Międzyzdrojów (AB23c) (Müller 1904; Czubiński, Urbański 1951) oraz miejscowości Boryń (AB24a) (Lucas 1860; Lucas 1860 za Holzfussem 1925; Wodiczko i in. 1948 za Piotrowską 1966; Piotrowska 1955). Oba stanowiska nie zostały w późniejszych latach potwierdzone (Piotrowska 1966), a następnie uznano je za historyczne (Zajac, Zajac 2001).

Przyczyn zanikania *Herminium monorchis* w Polsce upatrywać można w odwadnianiu torfowisk i intensyfikacji gospodarki rolnej (por. Pałczyński 1963;

Michalik 1975; Sokołowski 1988; Adamowski 2001; Krzysztofiak, Krzysztofiak 2008). Prawdopodobnie także zanik tego gatunku w okolicy leśniczówki Wolność związany jest z przekształceniem lub zanikiem jego siedlisk. W chwili obecnej w tym rejonie brak jest praktycznie niezalesionych muraw, wilgotnych łąk i torfowisk. Związane jest to zarówno z działalnością człowieka (melioracje, zalesianie itd.), jak i naturalnym procesem sukcesyjnym (np. zarastaniem wilgotnych siedlisk przez trzcinę i zarośla wierzbowe) (T. S. Olszewski 2008, mat. niepubl.).

W związku z brakiem notowań przez ostatnie 160 lat i zanikiem dogodnych siedlisk na stanowisku badany gatunek z dużym stopniem prawdopodobieństwa można określić jako wymarły na terenie Pomorza Gdańskiego. Tym samym jego dotychczasowy status jako taksonu regionalnie wymarłego (RE) powinien zostać utrzymany. Zalecane jest dalsze wizytowanie okolic stanowiska, a także poszukiwania gatunku w innych regionach Pomorza Gdańskiego.

Podziękowania

Autor składa serdeczne podziękowania koleżance dr Joannie Bloch-Orłowskiej za pomoc w wykonaniu mapy.

Literatura

- ABROMEIT J., NEUHOFF W., STEFFEN H. 1940. Flora von Ost- und Westpreussen. 2(5), s. 877-1248. Kommissionsverlag Gräfe und Unzer, Berlin-Königsberg.
- ADAMOWSKI W. 2001. CR *Herminium monorchis* (L.) R.Br. Miodokwiat krzyżowy. – W: KAZMIERCZAKOWA R., ZARZYCKI K. (red.), Polska czerwona księga roślin. Paprotniki i rośliny kwiatowe. Polska Akademia Nauk, Instytut Botaniki im. W. Szafera, Instytut Ochrony Przyrody, Kraków, s. 542-544.
- BUTTLE K. P. 2000. Storzycyki. Dziko rosnące gatunki i podgatunki Europy, północnej Afryki i Bliskiego Wschodu. Świat Książki, Warszawa, 286 ss.
- CZUBIŃSKI Z., URBAŃSKI J. 1951. Park narodowy na wyspie Wolin. – Chrońmy Przyr. Ojcz. 7(7-8): 3-56.
- HAUB P. F. 1847. Album Plantarum, quae circa Conicum sponte crescunt, phanerogamarum. Praemittitur familiarum dispositio naturalium. Typis F. F. Harichii, Conicii, 87 ss.
- HOLZFUSS E. 1925. Die Familie der Orchideen in Pommern. – Abhandl. Ber. Pommersch. Naturforsch. Ges. 6: 9-24.
- HULTÉN E., FRIES M. 1986a. Atlas of North European vascular plants North of the Tropic of Cancer I. Introduction, taxonomic index to the maps 1996, maps 1-996. Koeltz Scientific Books, Königstein, xvi + 498 ss.
- HULTÉN E., FRIES M. 1986b. Atlas of North European vascular plants North of the Tropic of Cancer III. Commentary to the Maps. Total Index. Koeltz Scientific Books, Königstein, s. 969-1172.
- KRZYSZTOFIAK L., KRZYSZTOFIAK A. 2008. Czynna ochrona zagrożonych roślin i zwierząt w Wigierskim Parku Narodowym. – W: KOZIARSKA L., KOZŁOWSKA S. (red.), Konferencja popularno-naukowa „Ochrona gatunkowa i co dalej?”, Warszawa, 15-16 marca 2008. Materiały konferencyjne. Liga Ochrony Przyrody Zarząd Główny, Warszawa, s. 2-5.

- LUCAS C. 1860. Flora der Insel Wollin aufgestellt während der Jahre 1858-1860. – Verhandl. Bot. Ver. Provinz Brandenburg 2: 25-68.
- LUCAS C. 1866. Flora der Umgegend der Stadt Konitz, aufgestellt in den Jahren 1863, 1864, 1865. – Schrift. Physik.-Okon. Ges. Königsberg 7(2): 145-174.
- MARKOWSKI R., BULIŃSKI M. 2004. Ginące i zagrożone rośliny naczyniowe Pomorza Gdańskiego. Endangered and threatened vascular plants of Gdańskie Pomerania. – Acta Bot. Cassub., Monogr. 1: 1-75.
- MEUSEL H., JÄGER E., RAUSCHERT S., WEINERT E. 1965. Vergleichende Chorologie der zentral-europäischen Flora – Karten. VEB Gustav Fischer Verlag, Jena, 258 ss.
- MÜLLER W. 1904. Flora von Pommern. Johs. Burmeister's Buchhandlung, Stettin, iv + 368 ss.
- PAŁCZYŃSKI A. 1963. O ochronę storczyka – miodokwiatu krzyżowego i innych roślin w kompleksie torfowiskowym „Bagno Wizna”. – Chrońmy Przyr. Ojcz. 19(6): 7-14.
- PIOTROWSKA H. 1955. Zespoły leśne wyspy Wolina. – Pr. Komis. Biol. PTPN 16(5): 1-168.
- PIOTROWSKA H. 1966. Rośliny naczyniowe wysp Wolina i południowo-wschodniego Uznamu. – Pr. Komis. Biol. PTPN 30(4): 1-283.
- PRAETORIUS I. 1889. Zur Flora von Conitz. Phanerogamen und Gefäßkryptogamen. – Jahresber. Königl. Gymnasium zu Conitz 68: 3-62.
- RACIBORSKI M. 1919. Rząd: Gynandrae, Prętosłupowe. Rodzina: Orchidaceae, Storczykowate. – W: RACIBORSKI M., SZAFER W. (red.), Flora Polska. Rośliny naczyniowe Polski i ziem ościennych. Tom I. Paprotniki, iglaste i jednoliścienne (z tablicą i 41 rycinami). Nakładem Akademii Umiejętności, Kraków, s. 365-398.
- Rozporządzenie Ministra Środowiska z dnia 9 lipca 2004 r. w sprawie gatunków dziko występujących roślin objętych ochroną. – Dz. Ust. 168, Poz. 1764: 11800-11813.
- SOKOŁOWSKI A. W. 1988. Miodokwiat krzyżowy *Herminium monorchis* w Puszczy Augustowskiej. – Chrońmy Przyr. Ojcz. 44(5): 70-74.
- SZLACHETKO D. L., SKAKUJ M. 1996. Storczyki Polski. Wyd. Sorus, Poznań, 248 ss.
- ZAJĄC A. 1978. Założenia metodyczne „Atlasu rozmieszczenia roślin naczyniowych w Polsce”. – Wiad. Bot. 22(3): 145-155.
- ZAJĄC A., ZAJĄC M. (red.) 2001. Atlas rozmieszczenia roślin naczyniowych w Polsce. Nakł. Prac. Chorologii Komputerowej Inst. Botaniki UJ, Kraków, xii + 716 ss.
- ZARZYCKI K., SZELĄG Z. 2006. Red list of the vascular plants in Poland. Czerwona lista roślin naczyniowych w Polsce. – W: MIREK Z., ZARZYCKI K., WOJEWODA W., SZELĄG Z. (red.), Red list of plants and fungi in Poland. Czerwona lista roślin i grzybów Polski. W. Szafer Institute of Botany, Polish Academy of Sciences, Kraków, s. 9-20.
- ŻUKOWSKI W., JACKOWIAK B. 1995. Lista roślin naczyniowych ginących i zagrożonych na Pomorzu Zachodnim i w Wielkopolsce. – W: ŻUKOWSKI W., JACKOWIAK B. (red), Ginące i zagrożone rośliny naczyniowe Pomorza Zachodniego i Wielkopolski. – Prace Zakładu Taksonomii Roślin UAM w Poznaniu 3: 9-96.

Summary

The aim of the research was to verify distribution and threat category of *Herminium monorchis* (L.) R.Br. (Orchidaceae) in the Pomorze Gdańskie region. The only locality noted in the region was situated near the Wolność forester's lodge close to the Charzykowskie Lake (ATPOL grid square CB53a). The species is regionally extinct (RE) as it was hitherto evaluated by Markowski and Buliński (2004).